

Az ún. metternichi rendszer és alkonya

Referátumok

A „régí épület”

220 éve született Európa „kőművese”, Clemens von Metternich

Bevezetés

Már a kortársak is, az európai politika kiemelkedő képviselőjének nevét kölcsönözve, metternichi rendszernek nevezték a dunai Habsburg Monarchia negyedfél évtizedes történetét a bécsi kongresszustól 1848-ig. Azonban már a korszakolásnál felmerül néhány probléma. Napóleon bukásának előkészítésétől az 1830. évi forradalmi hullámig talán nem lenne túlzás egész Európa történetét az ő nevével fémjelezni, oly döntő szerepet játszott a kontinens diplomáciai életében. I. Ferenc császár halálát (1835) követően, az udvari kamarilla életre hívásával politikai szerepe jelentősen csökkent. Mondhatjuk, hogy csak a nevét sikerült megőriznie, és azt sem előnyös értelemben, hisz 1848 majd' minden jelszavában őt fogják átkozni bűnbakként.

Rövid dolgozatomban megpróbálom Metternich életét, politikai módszereit, rendszerének zenitjét és alkonyát körvonalazni.

Munkásévek a hatalomért

Klemens Lothar Wenzel, Metternich-Winneburg (1773–1859) a diplomata jövőt örökölte apjától, Franz Georgtól, ezen kívül az örökletes grófi (és csak 1813-tól hercegi!) címet, pártízezer hold Rajna-vidéki birtokot és cirka félmilliót. Legalábbis az bizonyos, hogy a bécsi udvarban a „családi” hivatás az utóbbiaknál eleve többet ígért, főleg azután, hogy a forradalom éveiben a vagyon francia kótyavetyére került. Németalföldi, angol kirándulások következtek az elzászi iskolaévek után, az ifjú gróf ekkor kezd megismerkedni a diplomata szalonok és női hálósobák világával. A metternichi módszer már ezzel jellegzetesen XVIII. századi: a megfelelő körben forgó dámák elcsábítását mindenkor az egyik legjobb diplomáciai eszköznek tekintette. Ilyen értelemben házassága is példa értékű: Kaunitz herceg unokáját, Eleonórárt vette feleségül.

Politikai pályafutása 1797-ben kezdődik, amikor a rastatti birodalmi kongresszus

kárpótolja az országukat vesztett német fejedelmeket – elsősorban a Habsburgok kárára. 1801-ben a gyászos lunéville-i békét követően Thugut háborús politikája megbukik, és az új államkancellár, Cobenzl gróf az ifjú Metternichet nevezi ki drezdai nagykövetnek. Innentől kezdve diplomáciai pályafutása töretlen: 1803-ban berlini követ (ahol sikerrel végzi el feladatát: osztrák szövetségbe szervezi a poroszokat és az oroszokat, amiért a Szent István-rend nagykeresztjét érdemli ki), majd 1805-ben Ferenc Párizsba rendeli. Ez a megbízatás nyílt elismerése annak a ténynek, hogy a bécsi vezetés kizárólag a fiatal német gróftól remélheti megtépázott nagyhatalmi pozícióinak diplomáciai rendezését Napóleon császárral.

Párizsban hagyományos módszerei (Karolina, Bonaparte nővére és Junotné, a császár spanyol marsalljának felesége – soron következő hölgyismerősei) mellett hivatalból megismerkedik Talleyrand-nal, a minden rendszert túlélő francia külügyminiszterrel. Kevésbé hivatalosan Talleyrand közli vele, hogy Napóleon hódító tervei a francia népet egyáltalán nem lelkesítik, a császári uralom alig kendőzött katonai diktatúra. „A közhangulat fásultan fogadja a császár győzelmi jelentéseit...a nép nem örül a császár sikereinek, sőt ellenszenvvel veszi tudomásul őket, mert előre látja a következményeket.”

Az 1808-as erfurti találkozót követően Napóleon Ausztria megfenyítésére indult (fegyverkezésük miatt), és a wagrami ütközet után befészkelte magát Bécsbe. A Tatára menekült Ferenc és a „schönbrunni” Napóleon között Metternich közvetíti a megalázó békefeltételeket. Stadion kancellár lemond, és utódja a kétségbeejtő helyzetben nem is lehet más, csak Metternich.

Napóleon ellen

A Habsburg Monarchia új államkancellárja, vagyis külügyminisztere tisztában volt az – egykori – birodalom katasztrofális helyzetével. Ausztria elvesztette Salzburgot, Galiciát és Dalmáciát, gyakorlatilag vazallusi minőségben csatlakozott Napóleon kontinentális zárlatához. Metternich egyetlen lehetősége a Habsburgok évszázados diplomáciai eszköze lehetett: I. Ferenc fogcsikorgatva fogadta vejeül a korzikai ügyvédfit. Napóleon számára azonban Mária Lujza nemcsak a trónutódlás megoldását jelentette, hanem – dinasztikus kapcsolatot létesítve Európa ekkorra legnagyobb múltú dinasztiájával – hatalmának legitimitációját is. A francia császár egyetlen kontinentális ellenfele Oroszország volt, és amikor 1812-ben kontinentális ármádiájával I. Sándor cár birodalma ellen fordult, gyakorlatilag minden függő állam támogatását élvezte. Ausztria gazdasági válságát az 1811-es nagymértékű devalvációval – úgy, ahogy – leküzdve (amelynek érdekében még a magyar országgyűlést is összehívták), Metternich zseniális húzással csupán egy segéderőt (30 000 katona) bocsátott Napóleon rendelkezésére. Miután a hadjárat kudarcba fulladt (fagyott!), a következő év (1813) tavaszán már a Monarchia is a hatodik koalícióban, Napóleon ellen szervezkedett. 1813 nyarán Drezdában utoljára találkozott egymással a kor legnagyobb hadvezére a legkitűnőbb diplomatával. A korábbi években Napóleon a hatalom erejével kényszerítette Metternichet az engedelmességre. Fordult a kocka. Ausztria hivatalosan a dinasztikus kapcsolatra hivatkozott az ellentámadás elmulasztása érdekében. Valójában Napóleonnak időre volt szüksége, hogy csapatait összevonhassa, az osztrákoknak szintén, hogy a várható ellentámadásnál ne csupán a poroszok és oroszok arassák le a babérokat. A szász fővárosban már Metternich diktálja a békefeltételeket (minden elvesztett Habsburg-terület visszaadása, az itáliaiakat leszámítva), amelyeket Napóleon nem fogadhat el. Nyolc

és félórás szenvedélyes vita után negyvennapos fegyverszünetben egyeznek meg. (Ilyen időtartamú fegyverszünetre Metternich a koalíciós partnerek részéről nem volt felhatalmazva!) 1813. október 16-19. között Napóleon a Lipcse melletti csatatéren veszti el hatalmát. A koalíciós seregek év végére a Rajnán túli területek visszafoglalását kezdik meg. Metternich drezdai jóslata („Felség, Ön elvesztette a játszmát”) 1814. áprilisára teljesedett be: az arcis-sur-aube-i ütközet után a szövetségesek bevonultak Párizsba. Napóleon hajója Elba szigetén kötött ki, I. Sándor cár és III. Frigyes Vilmos Párizsban tetszelgett, Metternich pedig Bécsbe visszahúzódva új Európai államhatárokon tűnődött.

Felidézve, hogy milyen körülmények között nyert Metternich vezető beosztást, mit tett Ausztriáért hat év alatt, többszörös diplomáciai köpönyegforgatással elért eredménye – bámulatos. A Habsburg Monarchia 1809-ben bukott birodalom volt, 1815-ben Európa jövőjében szavazásra jogosított nagyhatalom. Ráadásul a Napóleon bukását követő visszarendeződés negyedszázados háborúskodás után hozott békét a kimerült kontinens számára.

A rendezés célja világos : ahol lehet, ott mindent vissza kell téríteni a rendes – 1789 előtti – kerékvágásba, ahol nem, ott belenyugodni a megváltozhatatlanba. A forma, a kongresszus az 1708-as Erfurtot idézte. Metternich Castlereagh angol külügyminiszterben és az újra, a Bourbon-kormányban visszatérő Talleyrandban olyan partnereket talált, akik az európai egyensúlyi politikáról ugyanúgy vélekedtek. Hármuk műve volt a bécsi kongresszus, az uralkodók példátlan összesereglése, a 30 millióba kerülő udvari multság csak a kórtést jelentette. A francia-angol-osztrák titkos megegyezés szerint történt meg az osztozkodás: Poroszország nem kapta meg egész Szászországot, Oroszország nem sajátíthatta ki Lengyelországot. Harmincnégy német fejedelemség, Habsburg vezetéssel alkotta az ekkor életre hívott német Bundot. Az első európai pikniket ideig-óráig megzavarta Napóleon visszatérése. A kísérlet még szorosabbra fűzte a nagyhatalmi érdekeket. 1815 kereteket adott a dinasztikus államok életképességének meghosszabbításához. Szövetséget kötöttek Európa restaurálására, ez a szövetség a gyakorlatban minden forradalmi változás elleni közös fellépést deklarálta. Utóbbira különösen Ausztria számára volt fontos, hisz itáliai és német térnyerése folytán két tűzfészekben kellett tartania. A szövetség „szent” jellegét felesleges lenne keresnünk. A világ- és politikai nézeteit sűrűn váltogató I. Sándor cár egyik extatikus pillanatában (vagy inkább azért, mert hiába próbált a szalonokban kitörni Metternich árnyékából) 1815. szeptember 26-án szent frigy, a „Szent” Szövetség formájában testvéri összefogást sürgetett a politikában porosz és osztrák szövetségeseivel. Ez azért túlzás volt!!! I. Ferenc nem tudta, hogy imádkozzon vagy nevéssen... Metternich és Castlereagh hűledezve hallgatott... A Szövetséget mindenesetre megkötötték. Ausztria később emiatt veszítette el az angol támogatást.

Metternich államrendszere

1815-ben Metternich Európa legnépszerűbb politikusa volt. Ehhez a kortársak azon tévhite nyújtott támpillért, hogy neki köszönhető kizárólagosan Napóleon bukása. Valójában Ausztria utolsóként állt a hatodik koalícióba, ám Metternich volt a szövetség egyetlen tárgyalóképes diplomatája. Napóleon bukása után többször hirdette, hogy Franciaországban a dinasztiaaváltás, a restauráció nem szükséges. Nemcsak Napóleon legnagyobb ellenfele volt (utóbb ezt hirdette magáról), hanem utolsó jóakarója is. Franciaországot megóvta a porosz-orosz seregektől, Európát pedig egy esetleges újabb, orosz

szupremáciától. Egyensúlyi törekvésekben Talleyrand és Castlereagh támogatta, hogy azok mégsem örvendhettek népszerűségnek, az azzal magyarázható, hogy Franciaországban ill. Angliában már eljárt felettük az idő.

Ha Klemens Metternichet, az embert vizsgáljuk, valószínűleg a század leghiúbb emberét fedezzük fel benne. A későbbi években nyíltan hirdette, hogy Napóleonban az egyetlen, hozzá méltó ellenfelet vesztette el. Magát tartotta a világ legértelmesebb emberének, aki gyakorlatilag mindenhez ért. Gyűlölte a szertelenséget, a szélsőségeket, megannyi kalandja ellenére példás családapának tartotta magát. („Személyem 9-től 10-ig mindennap a családomé.”)

Metternich politikai elveiről hasonlóan szélsőségesen vélekedett. A szövetség feladatának a legitimitás megőrzését tekintette, legyen szó Spanyolországról (1822-23), a görög felkelésről (1821-25) vagy az újabb francia forradalomról (1830). Ilyen értelemben, hasonló szerényselenséggel nevezte magát „Európa orvosának”. Ha bárhol, bármilyen intézkedést tett a változás elkerülése érdekében, azt nem elsősorban a Habsburg Monarchia érdekeit, hanem egész Európát figyelembe véve követte el. Ezt a „tespedés nyugalmát” próbálta összegyeztetni nagyhatalmi reformtervekkel. Ő támogatta az osztrák ipari fejlődést (ellenben Ferencsel, aki a vasútban, a gőzben is a forradalmat látta), a közlekedés fejlesztését. Több alkalommal dolgozott olyan javaslatokon, amelyekkel Magyarország barbár állapotain próbált javítani. (Az egyik ilyen tervezete tizennyolc éven át porosodott a császár íróasztalán, egészen Ferenc 1835-ös haláláig. Tehát még az államkancellár, 1826-tól miniszterelnök lehetőségei sem voltak korlátlanok.) Abban az államban, ahol állítólagos jakobinus szervezkedésért másfélvezrednyi börtönbüntetés, néha bitó járt, ahol bármilyen kérelmet 48 hatóság előzetes ellenőrzése után gyakran maga a császár bírált el egyetlen felülről jövő, mérsékelt reformtervezetnek sem lehetett hosszú jövőt jósolni. Ennél a „bebalzsamozott” XVIII. századi államalakulatnál egyetlen ésszerű kérdés merül fel: meddig működhet? Erről még megalkotói is eltérően vélekedtek: „a Metternichet meg engem még kibír” – vélekedett Ferenc császár. A kancellár sorsa adja az ő válaszát: hatalmát csak 1848 törli meg. Fellengzős eszmefuttatásai szerint, azért nem mondott le idejében, mert magát pótolhatatlannak tartotta. Valójában pontosan tudta, hogy ezt valamikor 1819 körül kellett volna megtennie, amikor rendszerét felépítette.

A rendszer első törése Anglia kilépése volt. (A Szent Szövetséget a britek sohasem fogadták el.) Castlereagh öngyilkos lett, és a whig párti Canning külügyminiszter 1823-tól nyíltan ellenezte a Szent Szövetség politikáját. A whigek a harmincas évektől nevében, politikájukban is liberálisra válva végleg elszakították az együttműködés utolsó lehetőségét is.

A bécsi követő kongresszusok idején (Aachen, 1819; Troppau, 1820; Laibach, 1821; Verona, 1822;) Metternich még joggal feltételezte, hogy a rendszer továbbra is jól megállja a helyét. Európa minden államában a hivatalos és titkos rendőrség, a besúgórendszer, az „ideiglenesen” elszállásolt hadsereg mutatta a szisztéma valódi arcukat. Az 1820-as és '30-as évek elején feltörő mozgalmak, akár értelmiségi-polgári, rendi, népi mozgalom keretében, liberális-demokratikus vagy nacionalista jelszavakkal az oktrojált államrendszer elleni tiltakozások voltak. 1819-ben Karlsbadban a német, Troppauban a görög, Laibachban a nápolyi-szicíliai, Veronában a spanyol problémát próbálták a szövetségesek a maguk módszereivel elrendezni.

A legnagyobb változás 1830-ban következett be. Újabb forradalom tört ki Franciaországban, miután X. Károly megtagadta a liberális kormány kinevezését. A

Bourbonok elűzése mozgósította Metternichet, de közbelépésre (nem utolsósorban a Rotschildok pénzügyi érdekei miatt) nem gondolhatott.

A francia események hatására a forradalmi hullám kiterjedt szinte egész Itáliára, míg Lengyelországban a nemesség kelt fel az orosz uralom ellen. Sikeretelenül. Sándor utódja, I. Miklós a belga függetlenség ellen szervezett haderejével Osztrónkónál leveri a felkelőket.

Az egyik pfalzi birodalmi városban, Hambachban éppen a lengyel emigránsokat támogató bankett vált nagyarányú liberális megmozdulássá. Metternich, egyeztetve III. Frigyes Vilmost, az 1832-ben összehívott frankfurti birodalmi gyűlésen fogadtatott el súlyos korlátozó rendszabályokat. A következő évben a „Németország felszabadítása” felhívást kibocsátó, elkeseredett értelmiségi mozgalom okozott fejtörést a rendcsinálókknak. Münchengraetzben I. Ferenc és I. Miklós kötött egyezményt egymás kölcsönös megsegítésére (aminek majd Magyarország látja kárát).

A rendszer alkonya

I. Ferenc, Ausztria császára 1835. március 1-jén elhunyt. A trónutódlás némi gondot okozott. A korábban kijelölt utód, Ferenc fia, (V.) Ferdinánd szellemi képességei tényleges regnálásra nem tették alkalmassá. Nem volt alaptalan az a mendemonda, miszerint Metternich, a legitimitás jegyében, megígérte a halálosan beteg Ferencnek együgyű fia hatalmának biztosítását. Metternich magyar monográfusa kizártnak tekinti, hogy ebben a kancellár személyes ambíciói is szerepet játszottak. Ilyen méretű önzetlenséget senkinél (de különösen Metternichnél) nem feltételezhetünk. Az események azonban nem úgy alakultak, ahogy a kancellár tervezte. Az Államtanács (népszerűtlen) nevén a kamarilla) intézte V. Ferdinánd helyett a birodalom ügyeit. Elnöke Ferenc legifjabb öccse, Lajos – tagjai: Ferenc Károly, Ferdinánd öccse, Kollowrat és Metternich. A harmincas években a cseh származású Kollowrat gróf egyre nagyobb szerepet játszott az Államkonferencia belügyi és pénzügyi vezetésében. Az Államtanácsban szinte azonnal Metternich vetélytársává, ellenfelévé vált. Ennek a szembenállásnak köszönhetőe viszonylagos népszerűségét, pedig politikai felfogása (tettei ezt bizonyítják) még Metternichénél is konzervatívabb volt. Ő volt az Államtanács legbefolyásosabb tagja, ami Metternich számára azért is kínos volt, mert a közvélemény még mindig neki tulajdonította a tetteket, tehát nevét adta ahhoz, amit a legkevésbé sem nézett jó szemmel.

„A monarchia olyan, mint valami régi épület. Lehet-e azon falakat áttörni...?” – A kérdést Metternich önmagának tette fel, és belátta, hogy egy ember nem építhet új falakat. A szövetségi rendszer „régie épületét” a spanyol, görög, lengyel, belga, francia események sorra megrepesztették. 1848 robbantással felérő pusztításához a gyutacsokat a francia, német, olasz liberális polgári mozgalmak, valamint az ekkor porondra lépő magyar ellenzéki párt – szolgáltatták.

A karlsbadi határozatok után emigrálni kényszerülő német értelmiség Jung-Deutschland, a francia liberálisok Jeune France, az olasz egységért küzdők Ifjú Európa, utóbb Ifjú Itália nevű mozgalmakban egyesítették a konzervatív rendszer ellen fellépőket. Porosz vezetéssel 1834-ben létrejött a német vámszövetség (Zollverein), és a 18 állam 1839-től ezt a szövetséget eredményesen működtette. Ausztriának a fellazuló Bund után, (be)lépnie kellett volna (a vámszövetségbe). Erre azonban, a gyökeresen ellentétes magyar érdekek miatt életre hívott Országos Védegyelet jelentősége miatt, nem került sor. A kor-

mány a korábbi évtizedekben biztos alapokkal bíró osztrák-cseh ipar számára a magyar piacot csak politikai erőszakkal bírta visszaszerezni. Metternichnek a magyar politikára gyakorolt hatását a szakirodalmak igen szélsőségesen ítélik meg: van olyan nézet, amely a magyar szabadság legnagyobb ellenfelének tartja, és van olyan, amelyik jóindulatú reformert lát benne. Egy biztos: a kancellárnak, bár döntő befolyással bírt, nem volt feladata a magyar politika irányítása. Ehhez, ha csak nem tartotta elkerülhetetlennek közbeavatkozását, Metternich tartotta magát. A szerinte a magyar felemelkedést megelőgező reformtervezetei viszont meddő, eredménytelen filozófálgatások a magyar kormány és a rendi országgyűlés működőképességének tárgyköréből. Valódi, felülről jövő reformokat eleve kizárt az a tény, hogy Metternichben az együttműködés cseppnyi hajlama sem volt meg a magyar ellenzék iránt.

Visszatérve az omladozó épülthez, Ausztria utoljára 1846-ban tudta eljátszani az európai rendcsináló szerepét, a galíciai parasztfelkelés szításával és leverésével. Az osztrák hadsereg Ferrarát megszállta az 1847-es itáliai forrongások idején. Ez súlyos bonyodalmat okozott, mert Ferrara pápai város volt. Amikor a mozgalom Svájcra is áttért, és ott a jezsuiták kiűzése miatt kisebbsajta polgárháborút okozott, Metternich már csak tehetetlenül figyelt, mint bögöly az első téli fagy után.

A szövetségi rendszer – Anglia és Franciaország liberalizálódásával – már korábban háromtagúra csökkent, és Ausztriának a porosz és orosz állam alapvető célokban (német egység ill. Balkán) vetélytársa volt.

Az 1848 februári francia forradalom az év eleji lombardiai események után, nem érthette váratlanul a Habsburg Monarchiát. Hogy az 1848-as év jelentős változásokat hoz, ezt Metternich már szilveszterkor készített emlékiratában megjósolta. Ilyen változtatásokra persze aligha gondolt... Ausztria már 1830-ban megismerhette, mi az a forradalmi hullám, de ilyen gyors láncreakcióra (febr. 22-25. Párizs, márc. 13. Bécs, márc. 15. Pest, márc. 17-18. Berlin, Milánó) nem volt felkészülve. Pedig Lajos Fülöp bukásáról, hála a Rotschildok kereskedelmi hálózatának, valószínűleg Metternich értesült leghamarabb Bécsben. A bécsi és pozsonyi elégedetlenség hátterében a Monarchia súlyos pénzügyi válsága húzódott. A közhangulat forradalmi változását a párizsi forradalom segítette elő, és az a tény, hogy az éppen üléselő magyar országgyűlés és az akkor összehívott alsó-ausztriai tartományi gyűlés politikai teret nyújtott az ellenzékiek számára. Sedlnitzky rendőr-miniszter március első napjaiban még azt jelenti, hogy minden rendben van – azon a napon, amikor Alexander von Bach, a liberális ügyvéd lakásán emlékirat formájában beterveztést készítenek az osztrák liberálisok; azon a napon, amikor Kossuth felolvassa döntő fontosságú felirati javaslatát (márc. 3.). A tartományi gyűlés megnyitásának napján az egyetemi ifjúság kezdeményezésére Bécsben forradalom tört ki. Este az István nádorral bővült Államtanács, teljesítve a nép akaratát, lemondásra szólította fel a rendszert nevével fémjelző Metternichet. Ő ezt a dinasztia egyöntetű óhajának tekintette, és még azt nap lemondott. Kollowrat végnapjai után a belpolitikai rendszerváltás megtörtént. Ezzel egy időben a forradalmi hullám végleg ledöntötte Európa régi épületét.

Nagy Tamás